

Maie Tuulik: „Nii peres kui ka lasteaias peaksid olema paika pandud selged piirid, milline on vastuvõetav ja milline vastuvõetamatu käitumine. Lapsed tunnevad end rahulikumalt, teades, mis on lubatud ja mis mitte.”

Kuidas õpetada väikelastele kõlblust

M a i e T u u l i k

Laps, kelle käes on võim, on turvatundeta laps. Laps ei saa kasvada inimeseks, kui tal ei ole pieteeditunnet. Laps on järeleaimaja, kes otsib abi ja tuge. Laps ei tunne maailma ja asju, ei oska valida, ei oska vahet teha, ei saa ise kõike luua.

Kõlblus tähendab inimese südame headust. Kõlbluse puudumine on vaimne vääreareng. „Kõik vaimuharimine on muidu poolik asi ja üks välispidine kaunistamine, kui mitte ka s ü d a n t ei puhas-tata ja ka teda ei parandata. Meil võib ma ei tea kui palju täadmist ja tarkust pääs olla, aga kui süda on toores ja kuri, siis ei maksa meie tarkus ja täadmise midagi. Kurjast ja toorest südamest ei või muud midagi välja tulla kui jälle kurjad ja toored asjad. Seda teab iga aus ja õige inimene. Aga on meie mõtted ja teod kurjad, siis läheb meie elu hukka ja haisema, siis mädaneme elusalt, kunni meid kui risu jalust kasitakse. Südame harimine on iga vaimuharimise põhi ja pääasi. Teda nõudku ka Eesti rahvas iseäralise hoolega taga,” kirjutas Jakob Hurt (4, lk 254–255).

Südame headus ei ole läbi aegade oma nägu muutnud. Headus väljendub

erinevates üldinimlikes väärtustes, nagu ausus, sõnapidamine, õiglus, heatahtlikkus, abivalmidus, eneseväärikus. Sünnipäraselt pole neid meile kaasa antud, meie sisemisteks väärtusteks võivad need saada vaid kasvatus ja õpetuse kaudu. Seda Aristoteleselt pärit teadmist on kõik ajastud aktsepteerinud.

Moraalilugemine ei ole kõlbluse õpetamine

Ühes uurimuses küsisime lastelt, mida tähendab sõna *moraal*, ja saime valdavalt järgmised vastused:

- *moraal on see, kui ta ajab reegleid taga ja räägib sulle seda, mis sind ei huvita, aga tema ajab ikka peale;*
- *moraal on see, kui räägitakse pikka juttu, mida on juba tuhat korda räägitud;*
- *moraalne inimene on see, kes kogu aeg lobiseb ühte ja sama juttu;*

● *ajab pikka juttu kogu aja ja ei jäta järele;*

● *moraal on see, kui inimene närvitseb, määratseb.*

Kõlblust ei saa moraalilugemisega õpetada. Johannes Käis hoiatas liigse moraliseerimise eest – lähtuda tuleb eelkõige lapsest ja tema ümbrusest, kasutades ära momendid ja sündmused, mida elu ise pakub. Ta soovitas korranõuete täpset täitmist, korralikkuse, puhtuse, viisakuse, lahkuse jms tegelikkuse jälgimist ning hindamist; laste mõtlematute tegude analüüsimist (näiteks vigase inimese üle naermine, kehvalt rietatult kaaslaste pilkamine jms); eeskujude ja ideaalide pakkumist; lapse huvide ja võimete tundmaõppimist.

Peeter Põld pidas oluliseks, et lapsed hakkaksid tegema vahet heal ja kurjal, püüaksid toimida hea suunas. Tema ar-

vates on esimene ja tähtsaim kasvatusabinõu lapsevanema ja õpetaja isiklik eeskuju. Mingid retseptid ei aita, kui kasvataja enese isiksuses on suured puudused.

Eeskujud

Laps on järeleaimaja, kes otsib abi ja tuge. Laps ei tunne maailma ja asju, ei oska valida, ei oska vahet teha, ei saa ise kõike luua. Temas on instinkte, mis vajavad taltsutamist, tema bioloogilise karakteri asemel peab tekkima moraalne karakter.

Kõige tõhusamad eeskujud on inimesed, kellega laps vahetult suhtleb, keda ta austab ja kelle ees tunneb aukartust. Austamine on alati vähema suhe suuremasse ning aukartus ohjeldab, õpetasid juba antiikfilosoofid.

Laps ei saa kasvada inimeseks, kui tal ei ole pieteeditunnet, kui ta ei pea midagi ega kedagi kõrgemaks iseendast. Pieteedita ei ole ühiskonda ja eeskujuta ei ole kasvatus, õpetas Peeter Põld. „Pieteedita ei ole ühiskonda: ta on üks sügavamatest kasvatus- ja kultuuri alustest. Kus tema puudub, tekivad vastandid – jultumus, häbematus, täielik vastuvõtmatus kõlbelistele mõjutustele. Pieteeti äratada suudab ainult see, kes seda ise tunneb. Kes ei pea mingit asja kõrgeks, kellele ei ole miski püha, kes teeb kõik pilke- ja oma vaimuteravuse katseobjektiks, see ei kasvata lugupidamist, see kaotab selle ka ise” (9, lk 74).

Kui rahvas unustab oma sangarid või püüab neid pisendada, selle asemel et neid austada ja tänada, siis mõistab ta ise enda väikerahvaks ja araks ning kaotab võime ennast kõige inimloomusele võõra ja vaenuliku vastu kaitsta, kirjutas Nobeli preemia laureaat Sigrid Undset (vt 11).

Peeter Põllu arvates tuleks lapsi teadlikult juhtida aadete ja eeskujude juurde.

„Rahvad elavad aadetest. Kahtlemata vajavad kõik süüa ja kehakatet. Kahtlemata peavad kõik elu alalhoiuks tööd tegema. Kuid kõigil peab peale söömise ja joomise olema midagi kõrgemat, mis alles kahejalgsel looma inimeseks teeb” (9, lk 21).

Peeter Põld soovib järgmisi abinõusid:

- pidada kalliks oma emakeelt ja hoida seda puhtana;

- tutvustada oma lastele rahva ajalugu kui *rahvuslikku* ajalugu;

- tähistada rahvuslikke tähtpäevi ja mälestada rahvuslikke kangelasi (suurmehi ja -naisi) avalike pidustustega, eraldades niimoodi pidupäevad argipäevadest;

- püstitada lasteasutustes asjastatud ajalootunnistusi, nagu mälestussambad, rinnakujud, tahvlid ja pildid rahvusuurmeestest ja suursündmustest, mis paneksid lapsi küsima ja õpetajaid jututama vastavatest isikutest ja sündmustest;

- kasutada rahvuslikke sümboliteid pidulikel juhtudel linna, kooli ja kodu kaunistuseks;

- õpetada lastele rahvuslikke kombeid; riiete, mööbli, toidu jms valmistamist ja kasutamist;

- õppida tundma rahvuslikku teatrit, muusika-, kunsti- ja kirjandusteoseid.

Nii õpetas Peeter Põld meie iseseisvuse esimesel perioodil. Nüüd, kus Eesti teisest iseseisvumisest on möödas 15 aastat, on noore põlvkonna juures muutunud pea olematuks *eestlane olla on uhke ja hää*.

Rate'i põlvkond

Uurimusest „Rate'i põlvkond ja demokraatia” (2006) selgus, et ligi 44% neljateistviieteistaastaseid noori eelistaksid elada mõnes teises riigis. Ehk peab tõesti igaüks ise kogema, mida tuhanded kodumaast ilma jäänud on läbi aegade kogenud: nimelt, et isa maa (isamaa) ja ema keel (emakeel) pole tühjad sõnakõlksud, vaid hindamatud väärtused.

„Eksib, kes usub, et rahva hinges elab igatsus iga päev läbi elada midagi uut, üha imelisemat, veidramat, ebausutatavat. Rahva hinges, nagu see ka rikkumata lapse juures ilmneb, elab vastupidine soov: rahvas armastab ühesugust, tuntut, püsivat, ja seda igal elualal: kommetes, söögis, joogis, raamatute ja laulude juures, kodu ja sõprade puhul” (Karl Ristikivi, vt 10). Meie juured on meie rahva pärimuses. Osakem siis neid väärtusi oma lastele edasi anda!

Teatavasti algab igas kollektiivis rollide diferentseerumine ja tekib hierarhia, kujuneb välja grupi struktuuripilt. See koosneb vertikaalstruktuurist (grupiliikmete kohad eelistatuse pingereas) ja

horisontaalstruktuurist (grupiliikmete jagunemine alagruppideks). Eelistatuse pingerida sõltub grupis väljakujunenud väärtussüsteemist. Kõrge staatusega individid on grupi kesksete väärtuste kandjad ja kehastajad.

Negatiivne liider

Negatiivne liider annab otsest tunnistust sellest, et grupp väärtustab teatud negatiivseid ilminguid. Negatiivne liider kõneleb ka sellest, et vajadus kaaslaste tunnustuse järele sunnib grupi liikmeid käituma vastupidiselt vanemate ja õpetajate soovidele. Igaüks, kellel on lasterühmadega lähemaid kokkupuuteid, tunneb liidri ära ka spetsiaalse uurimistöötö. Ilmselt unustatakse aga (või ei peeta seda oluliseks), et tema mõju kogu rühmale on hukutav. Negatiivse liidriga lasterühmades peaks esmane kasvatusülesanne olema liidri mõju elimineerimine. Isevoluteed minna laskmine toob märkimisväärse kahju. Ärgem unustagem, et negatiivne liider võib oma laastamistööd alustada juba lasteaiarühmaski. Oma väite kinnituseks tutvustan Ülla Maide uurimistööd lasteaiaste mängust (vt 7).

Laste mängud

Laps areneb isiksuseks vaid eakaaslastega suhtlemisel ning mäng pakub selleks palju võimalusi. L. Võgotski järgi on mäng eelkoolialise lapse arengut kõige enam mõjutav tegevus. Laps, kes mängib koos teiste lastega, õpib sel viisil tundma sotsiaalset tegelikkust. H. Frommberger väidab, et mäng peegeldab üldjoontes ühiskonda, kus laps üles kasvab – mäng on keskkonna ja eriti täiskasvanute maailma matkimine. Uurijad on leidnud, et aasta-aastalt kasvab nende laste arv, kes ei oska, ei suuda või ei taha mängida (vt 6).

„Minu tähelepanekute järgi naudivad lapsed rollimängudes üha rohkem vägivalda, kurjust, võimu, viha. Suure naudinguga mängitakse päti püüdmist, tapmist, kõrgusest alla viskumist või lükkamist, surmuks löömist, jõuga kaevu või auku surumist ja päriselt haiget tegemist (arstimängus, politseimängus),” kirjutas pikaajalise lasteaiadepetaja kogemusega Ülla Maide (7, lk 5).

Traditsiooniline kodumäng on häabumas ja asemele on tulnud Actionmani-

Uurimusest „Rate'i põlvkond ja demokraatia” (2006) selgus, et ligi 44% neljateist-viieteistaastaseid noori eelistaksid elada mõnes teises riigis.

de, Pokemonide, Ämblikmeeste jt kakkused, võitlused ja tapmised. Sama tendentsi on täheldatud ka näiteks Soomes: viie-kuueaastased tüdrukud hülgaavad nukud, sest need on liiga „titekad” (vt 5).

Häbenetakse mängida ema, isa, last

Ülla Maide uuringu järgi tundsid lapsed tema lasteaiarühmas traditsiooniliste rollimängude vastu vähem huvi, kuna müüjaks, kokaks või juuksuriks kehastumine oli laste arvates igav, „titekas” mäng. Laste mängu vaatlusest selgus, et lapsed häbenesid mängida kodu, ema, isa, last ja koduseid toiminguid. Nad kartsid oma tundeid väljendada ning nukku lohutada, aidata, sülle võtta, magama äiutada ja hella häälega rääkida. Nad kartsid rühma liidri põlastavalt halvustavat suhtumist.

Selles lasteaiarühmas oli liidriks laps, kellele anti kodust kaasa kalleid mänguasju, kes dikteeris oma isiklike mänguasjadega mängu teema, rollide ja mänguasjade jaotamise. Liider otsustas, kes kellega mängib, mida ja kuidas mängitakse. Poiste mängudes püüti liidri tähelepanu köita kodunt kaasa võe-

tud sõduri, spinneri, puldiga auto, Ämblikmehe või mõne teise armsa mänguasja loovutamise, peaasi, et mängu võetaks. Liider oli kamandava, ähvardava, agressiivse ja ülbe käitumisega poiss. Tal oli suur kogemus arvutimängu- ja multifikangelastega, kes aina võitlesid, olid julmad ja kurjad. Liider oli eestvedaja mängudes, kus kasutati ebaviisakaid sõnu ja kus juhttegevus oli kellegi või millegi hävitamine.

Vaatlusaluses rühmas tekkisid suuremad tülid rollide ja mänguasjade jaotamise pärast. Ebaedu kutsus esile vihapurskeid, ropendamist, tõukamist, löömist ja solvanguid, eriti liidri käitumises. Poised, kes soovisid liidri sõprust taotleda, muutusid teiste laste suhtes agressiivseks, et maandada ebaõnnestumisest tekkinud solvumist ja viha. Õpetajal tuli sekkuda tapmise, uputamise, surmamise mängimisel Barbiede ja McDonalds'i mänguasjadega; hoolimatul suhtumisel haigesse kaaslasesse või nukusse; lelude lõhkumisel ja loopimisel; sõnalisel ja füüsilisel ähvardamisel; rüselemisel; löömisel, tõuklemisel ja ebaviisakate sõnade kasutamisel; kadedusel ja ebaõiglusel mänguasjade ja maiustuste jagamisel (7, lk 42).

Konflikti lahendamise võimalusi on mitmeid. Õpetaja ei tohi jääda passiivseks kõrvalseisjaks. Tema sekkumine ja nõuanded lahendusvõimaluste leidmisel aitavad lapsel aru saada ühistegevuse reeglitest ja normidest.

Uurimusest selgus, et üllatavalt palju oli lapsi, kes eelistasid mängida üksi, probleeme tekkis püsiva mängukaaslaste leidmisega. Laste omavahelisest vestlusest võis kuulda, et nad ei tahagi lasteaias mängida, sest kodus arvutimänge mängida on palju huvitavam. Mängudes oli märgata vähest püsivust, mäng võis ootamatult katkeda.

„Last ümbritsev tehnikamaailm, huvitavad elukad multifilmidest, arvutimängud, peenikese piha ja missivälimusega Barbied, sportlikud tugevate lihastega Kenid, Pokemonid, Dogemonid, sõdurid ja pehmed mänguasjad – kõik see kuulub tänapäeva laste mängumaailma. Uurimus näitas, et just selliste tegelastega mängides tuleb esile valdavalt kurjus, ebaaus võitlus ja üksteisega mittearvestamine.

Kurjal ei tohiks lubada muutuda jõuliseks, lapsi mõjutavaks. Kui kogu ühiskond hakkab nägema kõrvalekalletes paeluvust, on seda raskem õpetajal, kes

peab last headuse poole juhtima,” arutles Ülla Maide oma uurimistöös (7, lk 47).

Sellistele mängudele tuleb teha resoluutne lõpp, õpetas Meeta Terri juba ligi poolsada aastat tagasi. Kui lapsed saavad oma mängust negatiivsed elamused ja kui see toimub korduvalt, võivad neil kujuneda negatiivsed harjumused, mis kujundavad iseloomu.

Lapse mäng ei ole lihtsalt lõbustusvahend, vaid tähtis iseloomu kujundav tegur.

Harjumused

Vanasõna õpetab: külvad teo – saad vilumuse; külvad harjumuse – saad iseloomu.

„Harjumuse omandamise eelduseks on vaade, et on väärtusi, mida tuleb teostada ilmingimata, on kõlblaid nõudeid, mille täitmise kohta ei tohi olla kahtlust, mis teatavais korduvais oludes ikka peavad teostuma” (9, lk 84).

Harjumuste loomise tingimus on harjutus, mis tähendab mingi tegevuse kordamist. Igasugusel protsessil on kalduvus korduda kergemini ainuüksi sellepärast, et ta on varem juba esinenud. Kehtib reegel: mida rohkem kordunud, seda kergemini kordub.

„Mida lapsed sinu arvates tingimata peavad tegema, seda kinnita nendes lakkamata harjutuse kaudu, nii sagedasti, kui juhtum selles kordub, ja kui võimalik, kutsu juhtumid selleks ise esile. See sünnitab neis harjumuse, mis kord juurdunud, mõjub iseenesest ja loomulikult ilma meeldetuletuseta” (9, lk 85).

Põhiosa lapse harjumuste kujundamisel on ta vanematel. Vanemad on laste kasvatamisel suures segaduses. Kas uskuda vabakasvatuse propageerijaid, kelle arvates igasugune kasvatus on ajupesu, vaimne vägivald lapse kallal? Kui vanemad loobuvad, täidavad tühimiku reklaamid, TV, arvutimängud, sõbrad, tänav. Margaret Meyerkort väidab, et laps minetab turvalisuse, kui teda ei suunata. Ta satub segadusse, kui temalt kogu aeg küsitakse, mida tema tahab. Ta elab vaimses ebakindluses, mis nõrgendab nii füüsilist kui ka hinge. Kasvamine ilma toeta tähendab, et laps jäetakse üksi koperdama.

Võim lapse käes

„Kui keegi perekonnas ei kehtesta piire, saavad lapsed enda kätte võimu, mis neile ei kuulu ja mille kandmiseks puuduvad neil sisemised eeldused. Laps, kelle käes on võim, on turvatundeta laps. Laps, kelle käes on võim, halvustab täiskasvanuid, sest ta teab instinktiivselt, et täiskasvanud pole võtnud vastutust, mis oleks pidanud neile kuuluma. Halvustades täiskasvanuid, halvustavad nad ka iseennast. Neist saavad igavesed noored, kes ei tahagi saada täiskasvanuks” (3, lk 55).

Nii peres kui ka lasteaias peaksid olema paika pandud selged piirid, milline on vastuvõetav ja milline vastuvõetamatu käitumine. Lapsed tunnevad end rahulikumalt, teades, mis on lubatud ja mis mitte.

H. Ginotti arvates mahub laste käitumine kolme värvitooni – rohelisse, kollasesse ja punasesse. Roheline tähendab sobivat ja lubatud käitumist, meie „jah” kõlab selles tsoonis vabalt ja heatahtlikult. Kollane tsoon sisaldab lubatud, kuid erilistel põhjustel siiski talutavat käitumist. Põhjused võivad olla järgmised:

- algajale tehtavad järeleandmised (nagu algaja autojuht, kes unustab näiteks suunatule);
- ajutistest ebamugavustest tingitud järeleandmised (erilised stressisituatsioonid, mis nõuavad mõõnduste tegemist: õnnetusjuhtum, haigus, elukohavaheutus, perelahutus, surm, tüli sõpradega jms).

Punasesse tsooni kuulub talumatu käitumine, mida ei tohiks lubada ja mis tuleb kindlasti lõpetada. Piirid vastuvõetamatu käitumise ja lubatu vahel peavad olema selged, samuti see, millega vastuvõetamatut käitumist asendada.

Kindlad piirangud aitavad lapsel kontrollida oma ebasoovitavaid impulsse (2, lk 80–81).

Vaba enesemääratlusega inimene on kasvatusel lõppsiht, mitte lähtepunkt. Laps vajab vabadusele juhtimist, sest inimese loomuses on nii tugevad vastuolud, et ühe osa vabadusele on tingimata eelduseks teise osa allaheitmine.

Kui laseme last toimida vabalt, jääb tähele panemata tema kõige tähtsam kohandumine elule, nimelt, et ta õpib

selekteerima iseenese impulsse, *saama aktiivseks iseenese vastu*, kirjutab Peeter Põld (9).

Mida enam bioloogiline pool inimesest ennast välja elab, seda rohkem jääb kängu kõlbeline pool temas. Kõlbelised arusaamad väljenduvad lapse suhtumistes:

- kas ta on koostööaldis ja seltsiv;
- kas ta on heatahtlik ja abivalmis;
- kas ta järgib kokkulepituid mängureegleid ja saab aru ausa mängu vajalikkusest.

Erich Fromm hoiatas, et meid ähvardab kultuuritraditsiooni katkemise oht, kui me ei anna edasi teatud kindlaid inimlikke omadusi: „Kui järeltulevatele põlvetele jäävad kõnesolevad inimlikud omadused tundmatuks, siis laguneb ka viie tuhande aastane kultuur, isegi kui teadmised on edasi antud ja edasi arenatud” (1, lk 121).

Kirjandus

1. Fromm, E. Armastuse kunst. Tallinn, 2006.
2. Ginotti, H. Lapsed ja meie. Tallinn, 2006.
3. Hellstein, T. Saad kõik, millest loobud. Tallinn, 2005.
4. Hurt, J. Looja palge ees. Tartu, 2005.
5. Kalliala, M. Engeliprinsessa ja itseri liikumäessä. Leikki – kultuuri ja yhteiskunnan muutos. Helsinki, 1999.
6. Karimäki, R. Lapsed mängivad kodu ja linna. Haridus, 2002, 4.
7. Maide, Ü. 4–5aastaste laste mängus väljenduvad kõlbelised väärtused. Diplomitöö. Tallinna Pedagoogiline Seminar, 2005.
8. Makarenko, A. S. Valitud pedagoogilised teosed. Tallinn, 1948.
9. Põld, P. Üldine kasvatusõpetus. Tartu, 1993.
10. Ristikivi, K. Viimane vabadus. Tartu, 1996.
11. Undset, S. Põlev põõsas. Tallinn, 2005.